

JEMNITZ JÁNOS

Jean Jaurès születésének századik évfordulójára

Fél század telt el Jaurès halála óta.¹ Neve és emléke még ma is él.² A nemzetközi munkásmozgalomnak a századforduló idején egyik legbefolyásosabb nevelője volt. Életének utolsó percéig töretlen hittel harcolt a szocialista haladásért, a békéért. Elérte a legtöbbet, ami embernek osztályrészül juthat: kivívta saját népe és az egész haladó emberiség forró szeretetét.

Minden történelmi személyiségről el lehet mondani, mit adtak, mi az, amit nem tudtak megadni és mi az, amit hibásan adtak. Jaurès tevékenysége rendkívül sokrétű és sok tekintetben ellentmondásos. A jelen cikk elsősorban azt emeli ki, amit Jaurès ténylegesen nyújtott és csak kisebb rész szól arról, hogy miért követett el hibákat.

Jaurès alakja a magyar történelmi irodalomban

Jean Jaurèsről magyar nyelven ezidáig nem sok írás jelent meg. E munkák történelmi áttekintése ennek ellenére igen tanulságos, sok mindent tudhatunk meg Jaurèsről is, a megemlékezőkről is. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy a Jaurèsről véleményt formálók között ott van Szabó Ervin, Ady Endre, Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond, Vámbéry Rusztem, Ignó és mint szerkesztő Mónus Illés, akkor elmondhatjuk, hogy a magyarországi szociáldemokrata és polgári demokratikus mozgalom utolsó fél évszázada jelentős szereplőinek vált problémájává, miként értékeljék Jean Jaurès személyét és tevékenységét.

Mindezek a szerzők saját elgondolásaikat, vágyaikat és terveiket szóaltatták meg, amikor Jaurès alakját megmintázták.³ Szabó Ervin a nemzetközi munkásmozgalomról adott összefoglalóiban különös érzékenységgel reagált a francia munkásmozgalomban végbemenő változásokra. Különböző okok folytán a századforduló idején a francia munkásmozgalomban világosan kikristályosodott, szervezeti formában is elkülönült alakot öltött három irányzat: az ortodox marxizmus, a reformizmus és az anarchoszindikalizmus, Szabó Ervin így saját elméleti problémáit a francia gyakorlati tapasztalatok alapján tovább mélyíthette, ellenőrizhette.

Szabó Ervin a nemzetközi (és hazai) munkásmozgalom sorsdöntő kérdéseire keresett feleletet és így nem róható fel hibájául, ha tanulmányaiban Jaurès személye olykor ferde megvilágításba került. Írásaiban elsősorban a reformizmus ellen kívánt fellépni, így Jaurèsnek ebben az összefüggésben

¹ Jaurès meggyilkolásának napja 1914. júl. 31.

² L. a legújabb, 1958—59. évi Cahiers du Communisme és Cahiers Internationaux stb. vonatkozó cikkeit.

³ Szabó Ervin: Visszapillantás az 1902. évi (illetőleg 1903. évi) munkásmozgalomra. Huszadik Század. 1903—4.

negatív arculattal kellett szerepelnie. Szabó Ervin a forradalmi élesztő elemet az anarehoszindikalista szakszervezeti mozgalomban látja, de még az általa különben elmarasztalt ortodox guesdista álláspontot is megvédi Jaurès reformizmusával szemben.⁴ Egyénileg Jaurèsről sokkal melegebb hangon szól, alá-húzza a néppel való összeforrottságát, megjelöli azokat a lépéseit, amelyek a reformista botlások kijavítását szolgálták, de mivel e rövidlégzetű nemzetközi összefoglalók csak a fő összefüggéseket kívánták megvilágítani, az előtérbe Jaurès elméleti és gyakorlati reformizmusa került, míg harca a francia burzsoázia ellen homályban maradt.

Szabó Ervinével körülbelül egyidőben jelentek meg *Ady Endre* franciaországi és hazai riportjai.⁵ Ady hatalmas szenvedéllyel harcolt a nacionalizmus, háború, klerikalizmus ellen. Természetes, hogy nagy szeretettel fordult az ugyanazokért a célokért fáradozó Jaurès felé. Ady lelkesedett a francia forradalomért és mélyen elkésérítette, hogy a francia burzsoázia nem valósította meg a nagy forradalom jelszavait. Ugyanezeket a gondolatokat öntötte formába Jaurès is. Ha Ady „igazibb demokráciát” remélt, Jaurès volt az, aki „második hazájában” irányította a harcot eszményének megvalósításáért. Ady sorából a magyar olvasó az antiklerikalizmus, az internacionalizmus, a béke hőisének alakját ismerhette meg.

A polgári radikálisok véleményét a mozgalom egyik vezetője, *Jászi Oszkár* tolmácsolta. Jászi is a kortárs szemével figyelte és értékelt Jaurès tevékenységét. Ő is szembenállt a korabeli magyar valósággal és ellenlábasa volt a Szociáldemokrata Pártnak is. Míg azonban Ady a reakció ellen küzdő harcos Jaurès alakját világítja meg, Jászi a „fontolva haladó” reformistát zárja szívébe. Sajátos módon - bár ellentétes tartalommal - sokkal több közös elem található Szabó Ervin és Jászi Oszkár, mint Jászi és Ady látásmódja között. Szabó Ervin a reformistától féltette a forradalmi munkásmozgalmat. Jászi Jaurès reformizmusát, polgári demokratikus vívmányokért folytatott harcát emelte ki, s az ő tekintélye mögé rejtette saját harcát a szociáldemokrácia „ortodoxizmusa” ellen. De ezúttal nem csak erről volt szó. Jászi nem tolmácsolta híven Jaurès gondolatait. Jászi elvitatta a munkásosztálytól történeti elhivatottságát az új társadalmi rendszer megteremtésében, míg Jaurès egész szívvel ezért a „szocialista emberiségért” küzdött és nem szűnt meg hangoztatni, hogy e feladatot megvalósítani csak a munkásosztály tudja. Jászi viszont Jaurès gondolatrendszerének e központi magvát figyelmen kívül hagyta, sőt a jaurési szocializmust igyekezett osztálytartalmától megfosztani.⁶

Kisebbségi tanulmányt írt Jaurèsről *Kunfi Zsigmond*. Az írás a világháború első évében jelent meg, ami - úgy véljük - nem véletlen. Igen tanulságos, gondolatokban gazdag írása elsősorban apológia. Tanulmányának jórésztében Jaurès életművének legbonyolultabb és egyik legfontosabb problémáját, a köztársaságról, osztályharcról vallott nézeteit elemzi. Kunfi rámutat Jaurès reformizmusának történeti gyökereire, összefoglaló értékelései azonban túlságosan merevek, itt-ott ellentmondásosak. Jaurès-t a nemzetközi revizioniz-

⁴ *Szabó Ervin*: Marx kérdőzők és osztályharc rikkancsok. Szabó Ervin válogatott írásai. Bpest, Kossuth, 1958.

⁵ *Ady Endre*: Ultimátum, A szabad gondolat pápája, Jean Alleman könyve. Városos Magyarország. *Ady Endre*: A feket lobogó. Bpest, Franklin, 1950. *Ady E.*: Jóliskok Magyarországról. Bpest, Athenaeum, 1936.

⁶ *Jászi Oszkár*: Jean Jaurès. Huszadik Század, 1914.

mus nagy alakjai közé sorolja, nem vizsgálja azokat a vonásokat, amelyek elválasztják őt ezektől, portréjában túlságosan háttérbe szorul Jaurès történeti fejlődése és így az olvasónak nem tudja megmagyarázni az 1905-ös fordulatot, a pártegység megvalósulását, Jaurès szembefordulását a Millerand-Briand szárnyal. Amennyiben mégis ad magyarázatot, az nagyon felszínesnek hat, merő utalás a nemzetközi fórum (amszterdami kongresszus) döntésére. Pedig Kunfinak nagyon jól kellett tudnia, hogy Jaurès ha alá is vetette volna magát a határozatoknak, amennyiben azokkal bensőleg nem ért egyet, kifelé nem hangsúlyozza helyességüket. A választ csak a francia társadalmi-politikai élet változásának, Jaurès fejlődésének figyelembevételével lehet megadni. Ezen a ponton kezdődik Kunfi apológiája és folytatódik ott, ahol Jaurèsnek a nemzeti önvédelemről elhangzott szavait idézi, az imperialista háborúban való részvétel igazolására.⁷

A háború folyamán a magyar szociáldemokrata és polgári sajtó dicsőfényt szótt Jaurès homloka köré, hogy az Antant imperializmusának kimutatásával a tömegeket a Monarchia, Németország imperializmusának járszalagára foghassa. A békeharcos Jaurès alakja csak 1918-ban, a háborús fáradtság, a forradalmi erjedés talaján bukkan fel ismét.

Egészen másként látta Jaurèst a Magyar Tanácsköztársaság. Az Érdekes Újságban, mely az olvasóközönséggel megismerteti a nemzetközi munkásmozgalom nagy alakjait, Bölöni György írt Jaurèsről cikket. Bölöni György egy lezárult korszak utolsó nagy harcósát látja benne, aki ugyan már nem volt képes a korszerű harc módszereit kidolgozni és alkalmazni, de akinek egész tevékenysége, politikai morális tisztasága, el nem lankadó harca az emberiségért, a haladásáért mintegy megteremti a feltételeket a nemzeti munkásmozgalom újabb szocialista-forradalmi fellendülése számára.⁸

A magyarországi Jaurès-irodalom ezután hosszú éveken keresztül alig gazdagodik új jegyekkel. A harmincas években a Hitler-fasiszmus hatalomra jutása ad új értelmet a Jaurès-megemlékezésnek. A demokratikus, radikális polgárság képviselői ismét Jaurèshez apellálnak, de a „fasiszta tömegjelenéssel”, a kispolgárság „iránytvesztettségével” szemben megadással, nosztalgiával, kishitűen. Vámbéry Rusztem ugyan míg bízik a jövőben, s csak azt hangsúlyozza, mennyivel nehezebb az értelmiség megnyerése a haladás számára, mint Jaurès hitte.⁹ Ignóus azonban már elvesztette reményét és kérdésesnek tartja, létrejönnek-e még egyszer a haladásnak olyan feltételei, mint a múlt század végén, kialakul-e valaha is olyan demokratikus szövetség, amilyennek Jaurès szimbólumává vált.¹⁰

A harmincas évek második felében két nagyobbblélegzetű tanulmány jelent meg egyszerre Jaurèsről.¹¹ Az írásokat az 1935/36-ban meghirdetett és megvalósított Népfront-politika problematikája hatja át. A szerzők Jaurèsben a Népfront szellemi előfutárát látják. A két munka között, a közös találkozó pontok mellett jelentős eltérés is mutatkozik. Míg *Lajtor László* szinte megilletődéssel nyúl Jaurèshez és elsősorban a „béke hőse” mintázza meg, *Fejtő*

⁷ *Kunfi Zsigmond*: Jaurès az emberiség és a szocializmus nagy halottja. Bpest, Népszava, 1915.

⁸ *Bölöni György*: Jaurès. *Érdekes Újság*, 1919. júl. 28–9-es szám.

⁹ *Vámbéry Rusztem*: Az értelmiség szocializmusa. Századunk, 1929. jan. 5. 1.

¹⁰ *Ignóus*: Az idők mögül. Ad nomen Jaurès. Magyar Hírlap, 1934. aug. 5.

¹¹ *Lajtor László*: Jaurès a béke hőse. Bpest, Faust Imre könyvkiadó, 1937. *Fejtő Ferenc*: Jean Jaurès. Bpest, Népszava, 1937.

Ferenc írása (amely a *Mónus Illés* szerkesztette Szocialista Tudás Könyvtárában jelent meg) sokkal inkább elemző jellegű. Fejtő elemzéseivel azonban mélyen Szabó Ervin és Kunfi Zsigmond mérceje alatt marad. Írásának jelentős hányadát a hagyományos problémák (Jaurès szocializmusa, a millerandizmus, a forradalom) „újszerű” megvilágításának szenteli, az újszerűség azonban szinte csak tényleges ellentmondások elmosásában, hibás megválaszolásában merül ki. Fejtő olyannyira igazolja, helyesli Jaurès reformista lépéseit (így a Mille-*rand-ügy* esetében is), hogy ily módon magával Jaurèsvel kerül szembe, aki fokozatosan kiábrándult a millerandizmusból. Fejtő teljesen hibásan az amszterdami döntésre vezeti vissza a köztársasági blokk szétesését, holott Jaurès írásaiból napnál fényesebben bontakozik ki a radikális párt jobbratolódása, szembefordulása saját reformpolitikájával, a szocialista párttal.

A második világháború befejező periódusában jelent meg *Jordáky Lajos* Jaurès-feldolgozása.¹² Jordáky a francia munkásmozgalom egészéről vázol fel képet. Figyelmét a munkásmozgalom belső problematikája köti le, a Jaurèsről írt fejezetnek több mint kétharmadát a reformizmus, osztályharc, forradalom kérdéseinek vizsgálata teszi ki. Jordáky helyreállítja az igazságot, kiküszöböli azokat a zavaró, téves ítéleteket, melyek elsősorban Fejtőnél kaptak lábra. Amikor azonban Jaurès reformizmusára rámutat, azzal polemizál, csak nagyon kevés teret enged Jaurès pozitív, még ma is tanulságos gondolatainak. Hasonlóképpen érdemtelenül háttérbe szorul a politikai közélet cselekvő, harcos személyisége. Így minden érdeme ellenére Jordáky sem nyújtott teljes képet az egész emberről.

A felszabadulás után *Sós Endre* rajzolt Jaurèsről inkább irodalmi érzéssel telített, mint történetileg új elemzésekre alapozott képet.¹³ Ezzel a magyar Jaurès-irodalom végéhez is értünk. 1945 óta az egyetemi jegyzetek néhány-soros összefoglalóin kívül újabb munka Jean Jaurèsről nem jelent meg.

Az egész magyar nyelvű Jaurès-irodalom két nagy csoportra osztható, amelyet egy harmadik irányzat egészít ki. Az egyik táborban állnak azok, akik Jaurès reformizmusát hangsúlyozzák, emiatt jogosan elmarasztálják, de ugyanakkor történeti értékét alábecsülik. Az ellenpóluson Jászi Oszkár és más, a polgári demokratikus mozgalomban megrekedő személyek, ugyancsak a reformizmus alapján Jaurès-t választják lobogójukul, nagyrészt az osztály-öntudatos munkásmozgalom ellen. E két nagyobb irányzat mellett a voltaképpeni szociáldemokrata történetírók (Kunfi, Fejtő) problémákkal küzdenek ítéletük megalkotásakor. A nehézségeken Fejtő úgy lesz úrrá, hogy Jaurès reformizmusáról kijelenti, hogy ez nem is volt reformizmus, vagy ha az is volt, nem volt káros a munkásosztály számára. Lajtor a problémát úgy oldja meg, hogy főként az antimilitarista Jaurèsvel foglalkozik. Kunfi úgy vágja el a gordiusi csomót, hogy 1905-ben mesterséges vízválasztót teremt Jaurès életében. Szerinte azelőtt reformista volt, utána pedig marxistává vált. E harmadik irányzat is abszolút értékítéletre törekszik ott, ahol ezt nem adhatja meg. Jaurès esetében a francia társadalmi-politikai valóság és egyéni fejlődése a meghatározó elem; e kettős bázison bonyolult, ellentmondásos gondolatrendszer és politikai gyakorlat nyugodott, amely azonban reformista mélypontján is fontos gondolatokkal és tettekkel gazdagította a munkásmozgalmat.

¹² *Jordáky Lajos*: A francia forradalom három nagy alakja: Lafargue, Guesde, Jaurès. Bpest, A Szociáldemokrata Párt kiadása. Világosság. 1944.

¹³ *Sós Endre*: Három mártír. Bpest, Officina. 1945.

A magyarországi Jaurès-irodalom másik sajátossága: időbeli elmaradottsága. Talán e közel tizenötéztendős hiánynak köszönhető, hogy életművének oly fontos oldalai maradtak homályban, mint harca a gyarmati imperializmus ellen, parasztpolitikája, felfogása az általános sztrájkról, kapcsolata az értelmiséggel, a fiatalokkal, küzdelme a proletársajtó megteremtéséért, állandó parlamenti és sajtóharca a közvélemény megtévesztői ellen. De még azon a téren is, ahol viszonylag nagyobb figyelmet fordítottak tevékenységének és elképzeléseinek kidolgozására, az elvégzett munka túlságosan általános síkban mozog. Így még a békeharcosról közismert vázlaton is csak a fő kontúrok nyertek eddig kidolgozást, a mindennapos gyakorlat szerteágazó aprómunkáját nagyon kevésbé ismerjük. Pedig e részletek nemcsak azért fontosak, mert Jaurès életének utolsó másfél évtizedét éppen az az „aprómunka” töltötte ki, hanem azért is, mert ezeket közelebbről megismerve, számos olyan mozzanatot vehetünk észre, amelyek mind a mai napig megőrizték aktualitásukat.

Jaurès életútja

Jaurès 1859. szeptember 3-án született a dél-franciaországi Castres-ban. Apja kereskedő volt és kis birtokkal is rendelkezett. Anyja családja szövésessel foglalkozott. A kispolgári család egy előkelőséggel dicsekedhetett, Jaurès nagybátyjával, B. C. Jaurès admirálissal.

J. Jaurést a helyi magán elemiiskolába iratták be, onnan 1869-ben került a castresi kollégiumba. Minden évben elnyerte az osztályelsőséget. 1875-ben felfigyel rá a tanfelügyelő és miután a fiatal Jaurès első helyezést ért el a liceumok és kollégiumok versenyében, a tanfelügyelő segítségével bejutott az École Normale Supérieure-be. Három évig folytatja itt tanulmányait, teljesen távolmaradva a politikai élet viharaitól. 1881-ben a főiskolát elhagyva az albi-i liceum tanára lesz. Két évvel később meghívást kap a toulousei egyetem filozófiai tanszékére, 24 éves korában már az egyetemen tanít.

Jaurès ez idő tájt a polgári köztársaság lelkes híve, nagy tisztelője Ferrynek és Gambettának. Érdeklődni kezd a politika iránt és a helyi sajtó felfedezettjeként 1885-ben Tarn-ban jelölik a köztársasági listán. A monarchista reakciós ellenzéki jelölttel szemben megválasztják, 26 éves korában parlamenti képviselő lesz.

A fiatal képviselő a balközép padsoraiban foglal helyet. Az 1886-os decazvillei sztrájk, a munkásképviselők külön frakciójának megalakulása meglepi, de ekkor még rendkívül szegényesek ismeretei a munkásmozgalomról, szocializmusról. A nagy francia forradalom eszméinek ígérete hat rá, és a forradalom jelszavait kéri számon a polgári politikusoktól. Ez az a pont, ahol első csalódásai érik, ahol megkezdődik Jaurès elhatárolódása a polgári pártoktól. Már ebben az időben élénken foglalkoztatják a szociális reformok. 1886-ban törvényjavaslatot terjeszt be a munkások nyugdíjaira vonatkozóan, nem riad vissza éles fogalmazásoktól sem, amelyekben megbélyegzi a tőke brutalitását. A szociális reformok mellett ez idő tájt a klerikalizmus elleni harc köti le erejét, többször fellép a tanítók gazdasági helyzetének javítása, a világi községi elemi iskolák felállítása érdekében.

A nyolevanes évek második felében, különösen a tonkini vereség és a becsületrend-botrány után Franciaországot elöntik a Boulanger-mozgalom hullámai. A fináncetőke köztársasága ellen a reakció szociális-nacionalista demagógiával lép fel. Jaurès felismeri a veszélyt, látja a szociális kiváltó oko-

kat, reformokat sürget, de egyelőre 1889-ben, szülővárosában kibuktatja egy monarchista ellenjelölt. Jaurès ismét elfoglalja katedráját a toulousi egyetemen, de ezúttal már nem szakítja meg politikai tevékenységét. Közreműködik a községi választásokon, cikkeket ír a helyi sajtóba. Ebben az időben a radikálisokat sürgeti, keressenek kapcsolatot a munkássággal, hajtsák végre a szükségessé vált reformokat. A munkásmozgalmat ekkor még a possibilities-táiban látja megfestesülni. Csak 1892-ben kerül közvetlen kapcsolatba a marxistákkal, J. Guesde-dal, de ez a kapcsolat nem volt sem tartós, sem mély.

1892-ben szülővárosa környékén (Jaurès évenként itt tölti nyári szünidejét) Carmaux-ban sztrájkba lépnek a bányászok, a helyi bányabárá hatalmaskodása ellen.

Jaurès a bányászok mellé áll és végigküzd oldalukon a két és félhónapos harcot. Ezt követően a J. Guesde vezette Munkáspárt felkéri, vállalja el a képviselőjelöltséget Carmauxban. Jaurès szívesen lép fel a munkások jelöltjeként, akik 1893-ban be is juttatják a parlamentbe mint szocialistát. Jaurès azonban csak laza szálak fűzik a Munkáspárthoz. 1893-ban több mint 50 szocialista képviselő került az új parlamentbe. Jaurès, bár alaposan tanulmányozza Marx munkáit, a független szocialisták csoportjához csatlakozik. Ugyanakkor ő válik a szocialista parlamenti frakció legelső szónokává. Ekkor, a 90-es évek elején állítja fel először híres tételét: a burzsoázia nem támadhatja a szocialistákat anélkül, hogy ugyanakkor ne mérne csapást a köztársaságra.¹⁴

Jaurès a kilencvenes években már a parlamenti frakció tényleges vezetőjévé válik. Szoros kapcsolatot tart fenn a munkásokkal. A carmauxi üveg-munkások sztrájkját követően az ő segítségével hozzák létre 1895-ben az üveges szövetséget. A szövetség létrehozásában a konkrét segítségén túl a szocializmus megvalósulását látta a kapitalista társadalmon belül. E nézete a későbbiekben még inkább meggyökeresedett.

A kilencvenes évek végén a francia politikai élet középpontjába a Dreyfus-ügy körül kibontakozó viharok kerültek. Jaurès, mihelyt meggyőződött Dreyfus ártatlanságáról, teljes erejével belevetette magát a politikai küzdelmekbe. Felfogásával szembekerült mind a szocialisták opportunista (Millerand, Viviani), mind a marxista forradalmi szárnyával (Guesde). A bonyolult belpolitikai helyzetben egyik szárny sem tudott a követelményeknek megfelelő választ kidolgozni. Jaurès a dreyfusardok egyik vezetőjévé vált és hozzájárult a klerikális-militarista reakció vereségéhez. A győzelemhez indokolatlanul túl nagy reményeket fűzött, a köztársaság veszélyét túl nagynak látta, és ezzel magyarázható, hogy lelkesen támogatta Millerand részvételét a Waldeck-Rousseau—Gallifet-féle kormányban. A későbbiekben, miután a burzsoázia az antiklerikalizmuson túl elzárkózott a nagyobb méretű szociális reformok meghozatalától, s a kormány több helyütt kegyetlen terrorral lépett fel a munkásosztállyal szemben, ezen kívül, mert a guesdisták is élesen bírálták álláspontját, Jaurès bizalma megingott Millerand politikájának helyességében. A burzsoázia és különösen a radikális párt jobbraesúsítását észre vévén, látnia kellett, hogy a „haladó burzsoáziával” való blokkpolitika feltételei megszűntek. Ugyanakkor az Internacionálé is elmarasztalta Jaurès politikai irányvonalát. Jaurès szakított Millerandnal, Brindnal, a blokk-

¹⁴ Idézi Léo Figüeres: Jaurès et jauréssisme. Cahiers du communisme. 1956. 1—2. sz.

politikával, ami után 1905-ben létrejöhetett a munkásosztály egységes politikai pártja az SFIO (az Internacionálé francia szekciója).

Jaurès még 1904-ben megalapította az első hosszú életű munkás napilapot, az Humanitét. A lap állandó gazdasági nehézségekkel küzdött, de fennmaradt és a szocialista szervezett munkások mindennapi olvasmányává vált. „Igaz, az Humanité nem volt kezdetől fogva olyan, amit proletárlapnak lehet nevezni és tartalmában terjesztette Jaurès idealista, reformista nézeteit. Mégis az Humanitéval jelent meg Franciaországban első ízben munkás és szocialista napilap, amely összegyűjtötte a munkások életének valamennyi megnyilvánulását. Erre Guesde és a Munkáspárt, Engels figyelmeztetéseire ellenére, aki nagy jelentőséget tulajdonított a munkássajtónak, nem volt tartósan képes... Az Humanité megalapítása Jaurès nagy érdemei között szerepel.”¹⁵

Az egyesült párt politikájának tényleges kialakítója Jaurès volt. Ez nemcsak annak köszönhető, hogy Guesde idős, beteges ember, míg Jaurès, a nagyszerű szónok, robbanó egészséggel örvend, elárasztja a szocialista sajtót cikkeivel, felszólal a népgyűléseken, vezeti a parlamenti frakciót, vagy mert érvelésének módja nagyobbhatású a polgári demokratikus keretek között, mint Guesdeé. Ennél többről van szó. J. Guesdenél mindig jellemző tünetként jelentkezett a doktrinerség, élete végén pedig e doktrinerség oly súlyos akadállyá változott, hogy helyenként igen alapos és mély észrevételei ellenére nem tudott hathatós politikai platformot kidolgozni, amely Jaurès reformista lépéseit ellensúlyozta volna.

Franciaország politikai életében a múlt század utolsó harmadában ismétlődő belpolitikai válságok után a XX. század kezdetétől az első helyet a külpolitika foglalja el: a gyarmati háborúk, az imperialista háborúra való felkészülés, a német—francia ellentétek éleződése. E változásnak belső vetülete a nacionalista hullám feltornyosulása. Jaurès, mint érzékeny gyakorlati politikus, azonnal látja a veszélyt és ő lesz a gyarmatosítás, a háborús készülődés, a nacionalizmus ellen forduló tábor első katonája és egyben a francia finánc-tőke, a reakció leggyűlöltebb ellensége. (A francia militarista sajtó nem Hervét, hanem Jaurèst tekintette potenciálisan veszélyesebb ellenfélnek, és Deroulède nem Hervét, hanem Jaurèst hívta ki párbajra, Maurras, Daudet a „hazaáruló” Jaurès ellen követelt akciokat.¹⁶ A szélsőjobboldali militarista reakció Jaurès halálában látta a háború előfeltételét. A háború előestéjén Jaurèst meggyilkolták.)

Guesde nem ismerte fel tisztán a háború közeledő veszélyét és doktriner módon azt ismételte, hogy a kapitalista társadalom talaján nem lehet semmit tenni a háború ellen. Elzárkózott a tömegek mozgósításától, a háború ellenes akciótervek kidolgozásától, mondván, hogy az egyetlen akcióterv a szocializmus zászlaja alá való mozgósítás lehet. A militarista körök tevékenységének Jaurès a nagy leleplezője. Reformizmusa ellenére, mind külpolitikai vonatkozásban, mind belpolitikai téren is helyesebben látja meg az összefüggéseket, mint Guesde. A 900-as évek munkásmozgalmában bénító kettősséggel válik el a szakszervezeti mozgalom és a szocialista párt politikája. A szakszervezeteken az anarchoszindikalizmus lesz úrrá. A szakszervezetekben tömörülő szervezett munkásság a kapitalista kizsákmányolás felszámolását a min-

¹⁵ Uo.

¹⁶ *Charles Rappoport: Jean Jaurès. Paris, Ricder. 1925. 82—84. 1.*

dent elsőprő, megváltó általános sztrájktól várja. Guesde mereven elveti az általános sztrájk gondolatát (az Internacionálé 90-es években megtartott kongresszusainak ítéletét ismétli meg és nem veszi figyelembe a 90-es, de főként az 1900-as években kiobbant, az életben megvalósult általános sztrájkok tapasztalatait). Jaurès az, aki már a 900-as évek legelején rugalmasabb álláspontot foglal el (ha az általános sztrájk fegyverét reformista síkban is akarja felhasználni), és ő az, aki a szakszervezetekkel való együttműködést szorgalmazza, aki a munkáségység fontosságát hangsúlyozza.

Jaurést magát az 1900-as években végbemenő események „balratolják”, pontosan abban a mértékben radikalizálják, ahogy a reformok lehetősége elenyészik. 1905 után a munka és tőke harca kiéleződik Franciaországban. Clemenceau és a renegát szocialisták (Briand, Viviani) katonai terrortal lépnek fel a munkások ellen. A radikális párt hajsztát kezd az „anarchista rendbontó” szakszervezetek és a „hazaáruló, német esásztárt szolgáló” szocialisták ellen. A fináncőtőke a külső háborúra való felkészülés jegyében kiszélesíti kormánybázisát a renegát szocialistákkal, kormányzási módszerét a választási ígéreteekkel tökéletesíti. 1906-ban a radikálisok győznek a választáson, de semmit sem valósítanak meg programjukból. Jaurès ekkor írja: „nincs demokrácia, ha a programok nem sérthetetlen szerződésék a pártok, illetőleg az ország között”.¹⁷

Jaurès tehát felfigyelt a parlamentáris kormányzás jelentőségének hanyatlására, amely az imperializmus korára általában, így Franciaországban is, jellemzővé vált. Jaurès megemlíti ezeket a karakterisztikus vonásokat: a kormány hallgataggá válik, nem terjeszti a nép elé szándékait, ellentmondó zavaros nyilatkozatokat tesz közzé, a végrehajtóhatalomban, különösképpen pedig a hadseregben, a reakció lesz úrrá, a Poincaré-féle nemzeti párt a köztársasági felszín alatt a hagyományos reakciós erők számára készíti elő a talajt, a szellemi életben az irracionalizmusnak, az ösztönöknek, az erőszaknak hódolnak.¹⁸

Jaurès életének ezek az utolsó éveit állandó küzdelemben telnek el a belpolitikai reakció és a külső háborús veszély ellen. És ha nem is szabadult meg idealista, köztársasági illúzióitól, ha értékeléseibe mégoly komoly hibák is csúsztak be (pl. az angol imperializmus megítélése, a balkán háború), ezekben az években a francia munkásmozgalom, de Jaurès egyéni értékelése szempontjából sem az elméleti hibák képezik a meghatározó elemet, hanem a gyakorlati küzdelem, amelyet a francia munkásosztály és valamennyi nép érdekében folytatott a francia imperializmus ellen.

*

Mint e rövid összefoglalóból is kitűnt, Jaurès életének az a része, amelyet már a szocialista munkásmozgalomban töltött el, két nagyobb egységre bontható: a XIX. század végén a belpolitikai válság idején a köztársaságot védelmezte, a köztársaság szociális megújódásáért küzdött, a szociális reformokat sürgette. A XX. század első éveitől egész életét a háborúellenes küzdelemnek szentelte. A továbbiakban e két periódus néhány fontos mozzanatát kívánjuk ismertetni és elemezni.

¹⁷ *Madeleine Reberieux*: Jean Jaurès et la République. Cahiers Internationaux. 1958. 99. sz.

¹⁸ Uo.

Jaurès reformizmusa

Jaurès reformizmusának megítélése a magyar irodalomban túlságosan egyértelmű, egysíkú és szürke. Szabó Ervinnél, tekintettel a polemikus összefoglalókra, ez érthető, ha nem is mindig elfogadható. Kunfinál, aki teljes összegezését adott, ez már kevésbé megbocsátható. Kunfi oly messze ment, hogy Jaurèst egy sorba helyezte a revizionistákkal: „Bernstein az angol ipari fejlődés, David a német mezőgazdasági fejlődés vizsgálata alapján kezdte ki a marxizmus elméletét: ebbe az összefüggésbe kell beállítani Jaurès blokkpolitikáját is, ami gyakorlati következménye és alkalmazása volt a revizionista elméletnek.”¹⁹

Kunfi egyébként itt önmagával kerül ellentétbe, amikor ugyanebben az írásában rámutat, hogy Jaurès reformizmusának gyökereit a francia forradalom eszméi és a francia köztársaság iránt táplált illúzióiban kell keresni. Jaurès Bernsteinnel szemben nem a marxizmustól távolodott el, hanem ellenkezőleg, a marxizmus felé közeledett. Bernsteinnel ellentétben, nem fedezte fel a marxizmus elavultságát. A marxista elmélet egyes főbb tételeit nem tette magáévá, de véleményének újszerűségére nem formált igényt. Jaurès emellett nem egy és nem is akármilyen kérdésben kimondottan Bernstein és a revizionisták ellen foglalt állást. Bernstein „osztályelemzési” módszerét (amelynek során mind a burzsoáziát, mind a proletariátust kisebb rétegekre bontotta, majd kijelentette, hogy a két osztály között nem állapítható meg éles határvonal) és annak eredményét határozottan elvetette: „nem elégséges két osztály összeméréséhez a közbülső árnyalatok sokaságát megállapítani: a természetben az ellentéteket közvetítő árnyalatok sokasága hozza közel egymáshoz”²⁰ és példákkal bizonyította, hogy a „közbülső árnyalatok” nem tagadják az ellentéteket. Az adott esetben pedig fenntartotta a marxi értékelés helyességét, amelynek értelmében a kapitalista magántulajdonviszonyok a modern társadalmat két ellentétes osztályra bontják.

Jaurès visszautasította a bernsteini revizionizmus alaptételeit. A közgazdaság terén síkra szállt az értékelmélet és a termelőerők koncentrációja, a filozófia vonalán a dialektika mellett. Charles Fourniau nemrégiben publikált cikkében három pontban foglalja össze azt a szembetűnő eltérést, ami Bernstein és Jaurès között mutatkozik. Nevezetesen: míg Bernstein a kapitalizmus újjászületéséről beszél, Jaurès a burzsoá radikalizmus gyengülését hangsúlyozza. Bernstein az osztályellentétek elmosódását emeli ki (a tőke „demokratizálódása”, a proletariátus rétegekre bomlása), ezzel szemben Jaurès a tulajdonviszonyok alapján elkerülhetetlennek tartja a további osztályharcot. Végül a revizionisták nem hisznek a szocializmus jövőjében, félnek a forradalomtól, Jaurès „ezzel szembeállítja forradalmi hitét, a szocializmus perspektívájának líraiságát”.²¹

Bizonyos vonatkozásban Jaurès rokonszevezett Bernsteinnel. Ez a pont azonban nem a marxi tételek revizionista „korrigálása” volt, hanem az adott történeti helyzet kínálta akciólehetőségek megítélése. Jaurèst egész pályafutása során hatalmas energia fűtötte és a kapitalista kizsákmányolás, a tömegek anyagi és szellemi jogfosztottsága láttán minden alkalmat megragadott,

¹⁹ Kunfi Zsigmond: i. m. 19. l.

²⁰ Oeuvres de J. Jaurès. VI. k. 137. l.

²¹ Charles Fourniau: Jean Jaurès, Critique de Bernstein. Cahiers du communisme. 1959. szept.

hogy bármily kis mértékben is, de javítson sorsukon. Jaurès túlbecsülte a reformok lehetőségeit és e hiba, az arányok elvétése vált politikai ballépéseinek fő okává. E jelenséget nem szabad csupán önmagában vizsgálnunk. Mégcsak nem is arról van szó, hogy származása, neveltetése, ifjúságában magára öltött szellemi vértete (filozófiai idealizmus, a francia forradalom kultusza) eleve megszabták későbbi lépéseit, bár ezek kétségtelenül jelentős befolyással voltak rá. Jaurès reformizmusánál rá kell mutatnunk azokra a francia és nemzetközi politikai erőkre, amelyeket Kunfi nem méltatott kellő figyelemre.

Franciaországban a XIX. század utolsó évtizedeiben és a századforduló táján olyan változások következtek be, amelyek Jaurès reformista illúzióit táplálták. A feudális-militarista-monarchista törekvések utóvédharcát leküzdve, megszilárdult a köztársaság, a politikai életben jelentős szerephez jutott a középosztály, sőt forma szerint annak alsó, kispolgári tömegei is. Kormányhatalomhoz jutottak a radikálisok, sőt „szocialisták” is. A korszak a liberalizmus irányába tolódott el. És ha Jaurès az ország határain túlra tekintett, hasonló jelenségekkel találkozott Angliában, Olaszországban, egész Nyugat-Európában.

Jaurès azonban nem volt polgári reformer. Ő a társadalom haladásának letéteményesét a proletariátusban látta. A munkásmozgalom nyugaton mindenütt szélesedett, nőtt befolyása, tömegereje. E „békés fejlődés” periódusában, amikor a burzsoázia liberális reformokkal kacérkodott és a munkáosztály lépésről lépésre haladt előre, Jaurès reményei igazolódni látszottak.

A századforduló, elsősorban 1905 után a helyzet megváltozott. Az avitt, szétmorzsolódó, reakciós csoportok helyét az erős fináncotőke foglalja el, amely köré ezek is felzárkóznak.* A radikális párt képtelen végrehajtani programját, szétbomlik, jobbratolódik, elerőtlenedik. Clemenceauval, Briandnal szemben Poincaré lesz négy-öt éven keresztül a „nap hőse”. A parlament, a pártok szerepe jelentéktelenné válik, Jaurès-nek mindinkább rá kell ébrednie, hogy a hatalom a fináncotőke kezében összpontosul. A liberalizmussal szemben az irracionális, az erőszak kultusza, a militarizmus erősödik. Véres osztályharcokra és imperialista gyarmati kalandokra kerül sor. Jaurès reformista illúziói megtépázódnak, sőt idővel szét is foszlanának, de ekkor egy új történelmi erő, a háború veszélye újfajta illúziókkal pótolja a letűnőket. Ily módon, bár változó és csökkenő mértékben, a reformista tendenciák Jaurèsra élete végéig hatottak, még akkor is, amikor élete utolsó nyole esztendejében forradalmi eszményeihez közelebb hozta kora munkásmozgalmának forradalmian harcoss tapasztalatait.

Külön érdeklődésre tarthat számot Jaurès reformizmusának kapcsolata és összefüggése Guesde és a Munkáspárt doktrinárságával. Jaurès nem egy ízben ütközött azokba a Guesde és munkatársai által emelt merev falakba, amelyek

* Megjegyzendő, hogy Franciaország gazdasági fejlődése is a reformista illúziókkal szemben hatott. A gyors ipari fellendülés után mindinkább érvényesült a nagytőke parazitává válása, az egész burzsoázián belül megnőtt az uzsorás és gyarmati tőkés szerepe. Franciaországban ez elsősorban nem a jólsituált munkásarisztokráciát gyarapította, hanem a járadékosok rétegét növelte, akik nagyrészt a kispolgárság köréből kerültek ki és akik e révén is fogékonyabbá váltak a nagyhatalmi érvekre. Ugyancsak a nacionalista imperialista tábor befolyását növelte Franciaország lemaradása a német fináncotőke ugrásszerű előretörésével szemben, amikor a 900-as években állandósul a háborús pszichózis.

közé nem lehetett beszorítani a francia valóság által felvetett problémákat.* Jaurès néhány, nem egy esetben lényeges problémát sokkal helyesebben közéletített meg, mint Guesde (a köztársaság veszélyeztetettsége, a burzsoázián belüli csoportellentétek kiaknázása, a klerikalizmus elleni harcra való bekapcsolódás), de a helyes nyomról utat tévesztett, a helyes gondolati elemekből reformista épületet rakott össze. A tévedésekhez és hibákhoz természetesen idealista, illúzióktól terhelt felfogása képezte az alapot, de az is hozzájárult, hogy a Guesdedel folytatott permanens, akut vita során a hibás elemek kifejeződtek. Jaurès ebből a helyzetből a marxizmus alkotó alkalmazása segíthette volna ki, s hogy a marxizmus ilyen kifejtésére milyen élenként reagált, bizonyítéka az a cikk, amelyben Engels közreadott leveléhez fűzött gondolatokat.²² Ezek az elemzések azonban elmaradtak, Jaurès és Guesde botlásai úgyszólván kiegészítették egymást.

E megállapítás helyességét igazolja Jaurès és Guesde 1900 októberi vitája, amikor világosan körvonalazták saját elgondolásaikat, illetőleg polemizáltak vitapartnerük nézeteivel. A vitát Lilleben tartották. A vitavezető Delory lillei szocialista polgármester volt. A vita szövege megtalálható Jaurès válogatott munkáiban; szeizmográf érzékenységgel mutatja a véleményeltéréseket, elemzése megéri a fáradságot, mert pontos képet ad mind Jaurès, mind Guesde gondolatrendszeréről, erős és gyenge oldalairól.

A vitázók megegyeztek, hogy véleményeltéréseik a Millerand-ügy során éleződtek ki, de tulajdonképpen a Dreyfus-per során kezdődtek.

Jaurès mindjárt felszólalása elején leszögezte, hogy az osztályharc alapján áll és vázolta, miben látja az osztályharc elemeit. Három ilyen elemet különböztetett meg: az osztályharc meghatározó tényezőjeként a tőkés magántulajdont jelölte meg, de hozzá tette, hogy az osztályharc nem bontakozhatné ki igazán, ha a kizsákmányolt tömegek a fennálló társadalmi rendszert elfogadnák öröknek, nem helyeznének szembe vele egy másik társadalmi rendszert. Végül aláhúzta, hogy a munkásosztály nem várhatja felülről a kizsákmányolás megszüntetését; ezzel választó vonalat húzott a keresztényszocialista mozgalmak, az utópikus szocializmus, valamint a szocialista munkásmozgalom közé.²³ Közbevetőleg:

Jaurès elhatárolja magát Blanc-tól is. Ez annyiban érdekes, hogy Kunfi Jaurès-t mintegy Blanc szellemi örökösének tünteti fel, aki a burzsoázia bizonyos csoportjainak megnyerését lehetőnek tartja. Jaurès elhatárolódása itt figyelemre méltó és elméletileg pontosabb, mint Kunfié: Jaurès aláhúzza, hogy Blanc a burzsoáziától várta a szükséges reformokat, a munkásosztály nála csak alárendelt szerepet játszik, míg ő — Jaurès — a munkásosztálytól várja az emberi társadalom megszabadítását a kizsákmányolástól.*

Szembetűnő a párhuzam Jaurès definíciója és Marx híres, J. Weydemeyerhez írt levele között. Jaurès beszél arról, hogy a munkásosztálynak

* A jelen cikk csak Jaurès portréjának teljesebbé tételéhez kíván hozzájárulni. A Guesdedel és a munkáspárttal kapcsolatos észrevételek is kizárólag ebben az összefüggésben vetődnek fel. Mindezt azért tartjuk szükségesnek megjegyezni, nehogy az olvasó ferde képet alkothasson J. Guesderől, akiről itt csak egy vonatkozásban, a doktrinárságáról szoltunk, de akinek egész tevékenysége, ugyanúgy mint a Munkáspárté, a francia munkásmozgalom történetének szerves és értékes építőkövét képezi.

²² La Petite République. 1900. nov. 17. Oeuvres de J. Jaurès. VI. k. 1933. 182—185. 1.

²³ Oeuvres de J. Jaurès. VI. k. 191—192. 1.

magának kell felszabadítania magát és az egész emberiséget, de hiányzik nála a proletárdiktatúra gondolata.²⁴

Jaurès és Guesde között a tulajdonképpeni vita nem az elméleti alapok lerakása körül indult meg, hanem a taktikai feladatok vázolásánál. Jaurès hangsúlyozta, hogy az osztályharc az elvi irányzatú, de az nem ad minden kérdéshez szükséges felvilágosítást, így nem ad világos választ a párt gyakorlati politikája számára, hogy résztvegyen-e az adott helyzetben a választási harcban, szövetséget köthet-e a burzsoá pártokkal, mennyiben tehet különbséget a burzsoázia különböző frakciói között. Jaurèsvel szemben Guesde hangsúlyozza, hogy a párt minden lépését az osztályharc menete szabja meg.

A taktikai ellentétek elvi magja az, hogy Jaurès szerint Guesde „nem tesz különbséget a burzsoázia különböző kormányai és pártjai között”.²⁵ Jaurès diagnózisa ebben a vonatkozásban helyes volt, és igaza volt, amikor a haladás és a munkásmozgalom érdeke nevében támogatta Guesde szektariánizmusát. Értékálló az a megállapítása, hogy a „szocialisták feladata, hogy a burzsoázia azon frakcióival együttmenjenek, amelyek nem akarnak visszafelé menni”.²⁶ Önmagában senki sem vethet semmit ez ellen a mondat ellen. Csak az von le sokat a helyes taktikai irányvonal meghatározásának értékéből, hogy Jaurès a szövetséget nem teszi függővé a történeti körülményektől, a burzsoázia progresszív frakcióját mindig szinte azonos erőben levőnek, abszolútnak veszi. A 900-as években annál keserűbb lesz kezdődő kiábrándulása illúzióiból.

E taktikai elgondolás gyakorlati megvalósításaként tünteti fel magatartását a Dreyfus-válság idején, valamint Millerand kormánybaléptekor. Itt derült ki, hogy Jaurès elképzelése hibás vonalon folytatódott. A burzsoázián belüli ellentétek alapján állandó hathatós szövetséget tartott lehetőknek, ahelyett, hogy e szövetséget viszonylagos, alkalmi lehetőségként vetette volna fel, amelyet csak speciális történeti okok indokolhatnak.

Guesde mereven elítéli a Dreyfus-mozgalomban való részvételt: „ez a munkásokat dreyfusardokra és antidreyfusardokra bontaná, a munkásosztály elé egy ember ártatlanságának vagy bűnösségének rébuszát állítaná”.²⁷ Guesdenek kétségtelenül igaza van, amikor Jaurès szemére veti, hogy az osztályelemek túlságosan elhalványodtak politikájában, túlságosan a morális és a köztársaság egészét védő elemek kerültek előtérbe. Guesdet is érzelmei vezették, de túlságosan elragadták. Felháborodott azon, hogy egy a burzsoáziából származó tiszt személyes ügye leköti az ország figyelmét, sőt még a munkásosztály erejét is igénybe akarják venni, azt követelik tőle, hogy függessze fel osztályharcát, amíg a burzsoán elkövetett burzsoá igazságtalanságot a proletariátus helyrehozza. Hozzáfüzi azt is, hogy azok, akik a tiszt védelmében morálisan felháborodnak, szórtlanul nézik el a névtelen ezreken elkövetett igazságtalanságokat, a tömegek nyomorát.

Senki sem állíthatja, hogy Guesde megjegyzései minden alapot nélkülöznek. De az adott esetben a politikai kérdés egészéről alkotott véleménye mégis téves. Guesde egy ember sorsának jobbra- vagy balrafordulását hangsúlyozza. Nem mintha nem látta volna a militarizmus előretörését (hiszen

²⁴ Marx—Engels válogatott levelek. Bpest. Szikra. 1950. 76. l.

²⁵ Oeuvres de J. Jaurès. VI. k. 195. l.

²⁶ Uo.

²⁷ Oeuvres de J. Jaurès. VI. k. 210. l.

ekkor mondja a Millerand-frakcióval szemben, akik opportunizmusukat baloldali „munkás” jelszavakkal leplezték s Zola polgári voltát hangsúlyozták, hogy Zola levele a század legnagyobb forradalmi tette), de miután a mozgalom túlságosan leszűkült, a felszínen maradt, sőt látta, hogy Jaurès sem mélyíti el eléggé, kikapesolódott a dreyfusard-frontból és ezt a magatartást követelte Jauréstól is. Érvei azonban elhibáztak. Nem azt hangsúlyozza, hogy a Dreyfus-ügy kiváltotta politikai hullámot ki kell használni, hanem azt bizonygatja, hogy a munkásosztály számára a Dreyfus-ügynek nincs semmi jelentősége. Sajat legjobb meglátásai ellenére sem tudatosodik benne, hogy nem egy tiszt egyéni sorsáról van szó, hanem a militarista, klerikális reakció előretöréséről, továbbá, hogy a reakció támadását nem lehet visszavetni az előidéző ürügy megválaszolása nélkül, hogy Dreyfus ártatlanságának kinyilvánítása egyben az ultrareakciós elemek veresége is.

Ha a Dreyfus-ügyben Guesde volt az, aki a hibásabb álláspontot képviselte (az Internacionálé az adott esetben inkább Jaurèsnak adott igazat), Millerand kormánybalépésénél bírálata teljesen jogos. Megállapítja, hogy Millerandot nem szocialista győzelem juttatta a bársonyszékbe, hanem a burzsoázia hívta segítségül. A finom különbségtétel a lenini értékeléshez közelít. De Guesde itt sem tud felengedni merevségéből és a történeti elemzés mellé a körülményektől nem függő, „abszolút” elvi deklarációt fűz: „elég, hogy a szocialista párt első ízben elhagyja osztályterületét, első szövetségét megköti egy polgári frakcióval és ezen a csúszós lejtőn az fenyegeti, hogy a lejtő aljára csúszik”.²⁸ A veszély valóban vitathatatlanul fennállt, és ebben Guesdenek igaza volt. Guesde azonban elvi alapokra helyezkedve emelt óvást minden kormánybalépés ellen. Jaurès nem fogadhatta el Guesde álláspontját, amely nem ismert el különbségeket a burzsoázia csoportjai között.

Mindkét fél elmondta álláspontját s a vita nem vezetett eredményre. Számunkra azonban egyáltalán nem érdektelenek az elhangzottak. Mind Jaurès, mind Guesde — sok téves megállapítás mellett — igen sok igaz meglátást, elgondolást juttatott érvényre. Guesde a proletárpárt tiszta osztálypolitikáját féltette Jauréstól. Jaurès a szektariánizmustól féltette a munkáspártot. Érzések és érvek ellentmondásában egyik fél sem találta meg a kivezető utat. Pedig a kivezető út körvonalait felvázolták. Mégpedig Engels.

Bernstein 1900 novemberében nyilvánosságra hozta Engels egy levelét, amely a 80-as évek eleji francia politikai helyzettel foglalkozik. Engels ebben azt írta: „Egyébként a munkáspárt mindkét frakciója együttesen csak törpe kisebbsége a párizsi munkásságnak. Ezek még a Clemenceau-féle embereket követik, akik ellen Guesde túlságosan személyeskedve folytat polémiát... Clemenceau alkalmas a fejlődésre és adott helyzetben sokkal messzebb juthat, mint most.” Jaurès Guesdedel szemben idézi Engelst: „Nem gondolt arra, hogy mily kevésbé valószínű, hogy Gambetta köztársaságából szocialista köztársaságba jutunk, anélkül, hogy keresztül haladnánk Clemenceau köztársaságán”.²⁹

Jaurès kiemeli — és ezt joggal teheti —, hogy Engels elvetette az egyseges reakciós tömb elméletét, nemcsak Lassallel szemben, hanem a francia viszonyokra vonatkozóan is. Csakhogy Engels szavait Jaurès szintén mereven, egyoldalúan magyarázza. Ami Engelsnél lehetőség, az Jaurèsnél kézenfekvő

²⁸ Uo. 214. l.

²⁹ Uo. 182. l.

valósággá lesz. Engels arról beszél, hogy Clemenceau bizonyos körülmények között tovább fejlődhet, Jaurès Clemenceau demokratizmusából, mint meglevő adottságból indul ki, és erre az alapra építi fel a szintén mindenkor és hosszú perspektívában eredményesnek várt blokkpolitikáját. Guesde hibásan látta Clemenceaut és a radikális pártot, de nem kisebb mértékben tévedett Jaurès. Kérdéses, mennyire ismerte Jaurès Engels véleményét a 80-as évek Franciaországról, a radikálisokról, a burzsoázia belső megosztottságáról. Engels nagy segítséget nyújtott a Munkáspártnak, amit J. Guesde és P. Lafargue nem használt fel kellő mértékben. Sajnálatos, hogy nem tették magukévá Engels Lafarguehoz írott leveleinek felfogását. Engels ezekben a 80-as évek közepén hangsúlyozza: „Clemenceau mindenképp haladás Ferryvel és Wilsonnal szemben. Nagyon fontos, hogy hatalomra jussanak, nem mint a tulajdon védelmezői a kommunistákkal szemben, hanem mint a köztársaság védelmezői a monarchistákkal szemben.”³⁰

Engels látszólag teljes mértékben Jaurès pártján áll. De nem így áll a helyzet, Engels így ír: „Nem azon emberek közül való vagyok, akik a kormányok cselekedeteit egyszerűen jó- vagy rosszakaratukkal magyarázzák, ezt azt akaratot magát is determinálják független tényezők, az általános helyzet. Ezért itt nem Clemenceau jó- vagy rosszakaratáról van szó. Amiről szó van, az az, hogy a radikálisok olyan helyzetben kerüljenek hatalomra, hogy programjuk gyakorlati végrehajtása legyen egyetlen eszköze hatalmonmaradásuknak.”³¹ A Boulanger-válság lezajlása után a burzsoázia egységesedésére, gazdasági-politikai összeszövődésére mutatott rá. Ezt a Dreyfus-válság kikezdte, de már nem olyan mértékben, nem olyan tartósan, mint a 80-as éveikében. A különböző tendenciák, hatóerők konkrét elemzése, megvilágítása, ez volt Engels ereje, ez vezethette volna ki Jaurès reformizmusából. Fordítva viszont Guesde merevsége, doktrinersége nemcsak nem segíthette elő Jaurès továbbfejlődését, hanem sok esetben csak tápot adtak reformista nézetei továbbélésének.

*

Jaurès és a háború

A 900-as évek közepén az egyesült párt politikai vitáin igen előkelő helyet kapott a militarizmus, a háborús veszély elleni harc kérdése. Az SFIO III. kongresszusa Limogesban vitatja meg először a párt követendő magatartását. A kongresszus elé három javaslatot terjesztenek: G. Hervé általános sztrájkot követel a háború meghirdetésének pillanatában anélkül, hogy bármennyű különbség megtételére hajlandó volna a háború jellegét illetően. J. Guesde minden külön akció helytelenségét bizonyítja: a háború ellen egyedül hatékony eszköznek a szocialista forradalmat tartja.

A harmadik javaslatot E. Vaillant, a régi kommunárd terjeszti be. Jaurès Vaillant javaslatát támogatja. A javaslat így hangzik: „Ha egy kormány idegen nemzet függetlenségét fenyegeti, egyben e nép, a munkásosztály, a nemzetközi munkásosztály ellen követ el merényletet, a fenyegetett nemzetnek és munkásosztályának sürgető kötelessége, hogy megvédje független-

³⁰ F. Engels, Laura et Paul Lafargue Correspondance. I. k. 313. 1. Paris, Éditions Sociales. 1956.

³¹ Uo.

ségét és autonómiáját a merénylet ellen, és joga van arra, hogy számítson a többi ország munkásosztályának segítségére.”³²

A kongresszus nagy többséggel a Vaillant—Jaurès-javaslatot teszi magáévá. 1907 augusztusában a IV., nancyi kongresszus ismét megvitatja a kérdést, hogy a francia delegáció a kongresszus véleményének birtokában mehessen a stuttgarti nemzetközi kongresszus elé. Ismét Hervé, Guesde és Jaurès javaslata áll egymással szemben. Jaurès a limogesi kongresszus határozatát védelmezi, Guesde és Hervé érveivel hadakozik.

Guesdedel szemben megállapítja, hogy bár igaza van, hogy a háború gyökereit, a kapitalizmust kellene kivágni, de azért az ágak sem közömbösek. Rámutat, hogy a béke ügyének védelmére szélesebb összefogást lehet teremteni, mint a szocialista forradalomra megérett szövetséget, mert a háború a „munkásosztályon túl az egész nemzetet, parasztokat, kispolgárokat, a dolgozók összességét érinti, olyan károkat okoz pénzben és emberéletben, olyan terheket jelent, hogy a népek a szocialista propaganda hatására lerázhatják a militarizmus terhét, mielőtt a párt meghódítaná a szocialista többséget”.³³

Lehet Jaurès ellenében felvetni, hogy túlságosan bízott a lehetőségekben, hogy túl élesen választja ketté a béke megvédését a szocialista fordulattól, de tény az, hogy nála találhatjuk először meg azokat a gondolati elemeket, amelyekre az egész modern békemozgalom felépül.

Ide kívánczik a nancyi kongresszuson elhangzott beszédének egy másik része, a nemzetközi döntőbíráóságokról. (Éz a gondolat jelentkezik valamennyi háborúellenes fellépésében.) A proletariátustól várja, hogy „a háborús tőkés kormányokat rákényszerítik a nemzetközi döntőbíráskodás elfogadására”, „ez a hipotézis nem lázalom, nem fiktív elképzelés. Nem glorifikálom a Hágai Konferenciát, mégis azt mondom, hogy az új idők, a szocializmus növekvő befolyásának jele, hogy a monarchikus és kapitalista kormányok rákényszerülnek, hogy úgy tüntessék fel magukat, mint akik nem akarják a háborút...”³⁴

Nagy szerepet szánt a háborúellenes küzdelemben Jaurès a parlamentnek is. „Ellenőrizni lehet az eseményeket és meg lehet változtatni irányukat, mielőtt azok ellenállhatatlanná válnának. Meg lehet bélyegezni, mint az az orosz—japán konfliktus vagy a marokkói konfliktus idején történt, időben a háborús intrikákat, amelyek krízisre vezethettek volna. Ha a válság súlyosbodik, a kormányokra rá lehet kényszeríteni a döntőbíráóságok elfogadását parlamenti delegátusok és a parlamenten kívül megszervezett tömeg közös akciója révén. És ha egy zsákmányéhes kalandor kormány bűnös ostobasága és gonosz makacssága a proletariátust forradalmi akcióra kényszeríti, az akció annál hatékonyabb lesz, ha a tüzes parancsoló békefelhívás egyszerre hangzik fel a parlamentben és az utcán.”³⁵

Jaurèsnek G. Hervé és a szindikalisták antiparlamentarizmusával szemben kellett ismétlődően érvelnie a parlamenti harc létjogosultságáért. Jaurèsnak igaza volt saját parlamenti szerepét illetően és méginkább igaza volt az adott vonatkozásban, hogy a parlamentet fel kell használni a béke védelmében.

Jaurès és a nemzetközi proletariátus erőfeszítése ellenére a háború veszélye mind fenyegetőbbé vált. 1914-ben két héttel a világháború kirobbanása

³² Oeuvres de J. Jaurès. V. k. 1933. 101. l.

³³ Uo. 114. l.

³⁴ Uo. 108. l.

³⁵ Uo. 215. l.

előtt a Francia Szocialista Párt kongresszusán a szajnai federáció, Jaurès és Vaillant támogatásával határozati javaslatot terjeszt elő: „A francia proletariátus az összes ország munkásosztályának spontán általános sztrájkját a leghatásosabb eszköznek tekinti a munkásosztály kezében a háború ellen, a döntőbíráskodás biztosítására.”³⁶

Guesde elutasító véleményével szemben a javaslatot Jaurès veszi védelmébe: „Ha a rendszeres általános sztrájkot felhasználják minden országban a gazdasági veszélyek elleni harcban, nem használnák fel a háború ellen? Lehetetlenség, hogy ezt elmulasszuk. Láttuk a spanyol és orosz munkások spontán felkelését — a régi elméletek ellenére. Nem azt a kérdést kell eldöntönnünk, hogy az általános sztrájk kitör-e háború esetén, hanem hogy ez a mozgalom zavarosban, anarchia közepette tör-e magának utat, először itt, azután ott, túl későn, miután már a háború megkezdődött, vagy pedig nemzetközi önkéntes megegyezés révén valósul meg, mint egy általános sztrájk a háború előtt, azzal a céllal, hogy azt megakadályozza...”³⁷

A reformista Jaurès minden illúziója, a francia és méginkább az angol kormányba vetett bizalma, a német és hazai francia szociáldemokrata párthban és munkásosztályban elharapódzott nacionalizmus figyelmen kívül hagyása mellett is nagyszerű gondolatokat vet itt fel.

Jaurès túljutott a német párt dogmatikus idegenkedésén, melyet az az új forradalmi eszközökkel szemben tanúsított és ugyanakkor távoltartotta magát a hazai talajon magasra sarjadt anarchoszindikalista „általános sztrájk mítosztól” is. Mesterien előrevetíti a várható fejleményeket, hogy abból a ma harcosai számára állítson követelményt.

Ha Jaurès egész háborúellenes tevékenységét vizsgáljuk, mindenekelőtt azt kell szem előtt tartanunk, hogy Jaurès két döntő ponton kezdte ki a nacionalizmus, a francia fináncsőke háborús készülődését, tömegpropagandáját. Jelesen a német—francia kapcsolatok, különösen az elzász—lotaringiai problémának megoldása, illetőleg a munkásosztály és hazafiság összefüggésének megválaszolása terén.

A francia nacionalizmus, a revansgondolat tárgyi alapját Elzász—Lotaringia visszacsatolása képezte. A német, illetőleg francia burzsoázia nagyhatalmi imperializmusával, nacionalizmusával szemben a francia és német szocialista párt egységes állásfoglalásra jutott. Mindkét párt elfogadta reális adottságként a fennálló rendet, elutasította a háborús erőszak alkalmazását és mindkét párt arra törekedett, hogy minél teljesebb autonómiát biztosítson az elzásziak számára. Jaurès így a francia háborús uszítók ellen joggal hivatkozhatott a német szociáldemokráciára, mint az elzásziak sorsának tényleges orvoslóira. Természetesen ez az érv a burzsoá sajtóra nem igen hatott, és mint Jaurès kimutatta, a „hazafias” burzsoázia szívesebben látta a pángermán mozgalom, a német fináncsőke uralmát, mint a német szociáldemokrácia esetleges kormányalakítását.³⁸

Jaurès a maga részéről leszégezi: „ismételten megmondtam, hogy az egyetlen lehetséges megoldás Elzász autonómiája. Megmondtam, hogy Gambetta formulája: »mindig arra gondolunk, de sohasem beszélünk róla«, lejárt

³⁶ *Wilfred H. Crook*: The general strike 210—211. 1. Chapel Hill, 1931.

³⁷ Uo.

³⁸ *l'Humanité*. 1910. okt. 2. Oeuvres de J. Jaurès, VII. k. 1929. 206. l.

magát”³⁹ Jaurès szerint Elzásszal kapcsolatosan három lehetőség nyílik. Az egyik a revans hirdetése. Ez pedig „a katasztrófa elszabadítása”. A másik a teljes közömbösség Elzász sorsa iránt. Ez a magatartás is elfogadhatatlan, „csak egy megoldás van: minden szimpátiánkkal nyomon követni, békés diplomáciai eszközökkel elősegíteni, azon a napon, amikor lehet, hogy Elzász — Lotaringia békés erőfeszítéssel a jelenlegi keretek között a legszelesebb autonómiát kapja”⁴⁰

Jaurès cikkeivel, felszólalásaival elősegíti, hogy a francia munkásosztály, a francia közvélemény ezt a javasolt változatot tegye magáévá. Nyomon követi az autonómia szélesítéséért folyó mozgalmat és lelkesen számol be az Humanité hasábjain, hogy Elzász a német demokratikus közvélemény (elsősorban a szocialista mozgalom) nyomására viszonylag demokratikus alkotmányt kapott (amelyet ugyan császári monarchikus korlátok szorítanak szűk határok közé), ami olyan helyzetet teremtett, hogy most már Elzász lett Németország belső demokratizálásának egyik továbblendítője.⁴¹

Az 1900-as évektől kezdve a francia burzsoázia szóhasználatában (még a radikálisokéban is) mind gyakoribbá válik, hogy a szocialista szót megtoldják a „hazaáruló” jelzőcskével. E hullám újabb lendületet kap a nancyi, illetőleg az Internacionálé stuttgarti kongresszusa után. Mint Jaurès írja: „Dubief a radikális párt végrehajtóbizottsága nevében anathemát mond mindazokra, akik elfogadják a nancyi és stuttgarti határozatokat.”⁴²

Jaurès visszautasítja a burzsoázia rágalmait, ellenben rámutat a Kruppok, Schneiderek, Putyilovok nemzetközi szindikátusára, a finánetőke kozmopolitizmusára. Ami pedig a limogesi, nancyi kongresszusok állásfoglalását illeti, leszögezi: „A hatalmas szolgálat, amelyet a limogesi határozat a pártnak tesz, az az, hogy elégtételt ad a nemzeti függetlenség jogának és a proletariátus forradalmi akciója szükségességének. Nincs itt a legkisebb ellentmondás sem. Azt mondják: Hogyan! Amikor a hazát kell védeni fegyveres felkelés, forradalmi mozgalom . . ., de majdnem mindig így kezdődtek a forradalmi mozgalmak ebben az országban: 1792. augusztus 10., 1793. május 31., szeptember 4., október 31., 1871 március. Mindig a külső események hatására, a nemzeti válság idején volt, hogy a proletariátus megkísérelte elragadni a hatalmat a burzsoáziától . . ., hogy jobban megvédje az ország függetlenségét, de ugyanakkor átalakítsa a hazát, a nemzetet.”⁴³

Jaurès gondolatait a történelem igazolta. A második világháború folyamán a hitleri fasizmus ellen a munkásosztály vezetésével bontakozott ki Európa-szerte a nemzeti ellenállás, a résistance. És beigazolódtott az a jaurési megállás is, hogy az ilyen össznépi, nemzeti háború esetén „a proletárok elég műveltek, van annyi osztályöntudatuk, hogy hazájuk védelme közben, még a burzsoázia oldalán is tudják, hogy más okok miatt védik hazájukat, mint a burzsoázia”⁴⁴

Vagyis Jaurès, a történész, a forradalmár látja a haza kettősségét, látja, hogy a hazát a forradalmak szándékozzák, a szocializmus adja igazán a népnek.

³⁹ Uo. 197. l.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ L'Humanité. 1911. máj. 26. — Oeuvres de J. Jaurès. VII. k. 273—275. l.

⁴² Oeuvres de J. Jaurès. V. k. 170. l.

⁴³ Uo. 119—120. l.

⁴⁴ Oeuvres de J. Jaurès. V. k. 116. l.

De ugyanakkor elveti a nemzeti nihilizmus hervéista állásfoglalását is:⁴⁵ „Ugyanabban a javaslatban, ugyanabban a beszédben, ugyanabban a mondatban mindig a munkásosztály kettős, elválaszthatatlan és szétszakíthatatlan kapcsolatát húzzuk alá: a nemzeti függetlenségének megvédését és a háború megakadályozását a nemzetközi proletariátus hathatós akeiója révén. Jól meg tudom érteni, hogy kényelmesebb, ha a probléma egyik feléről nem veszünk tudomást. . . a két egyaránt szükséges igazságot nem lehet elválasztanunk. . .”⁴⁶ Jaurès aláhúzza, az antipatriotizmusnak nincs létalapja „az antipatrióták nem ismerik el a hazát: egy absztrakt munkásosztályt képzelnek el, amely légüres térben fejlődik”.⁴⁷

■ E gondolkört azzal zárja, hogy a haza, a nemzeti sajátosságok történeti kategóriája még a szocializmusban sem vesztek el jelentőségüket: „mindig beszéltem az egyes népek különbözőségéről, eredetiségéről még az emberiség jövőjében is. A szocializmusban is érvényesülni kell az egyes népek sajátos jellegének, munkájának, iniciatívájának. . .”⁴⁸

Jaurès a szocialista hazafiság jól megalapozott kerek rendszerét nyújtotta a francia munkásosztálynak. Nem lepődhetünk meg, hogy a szélső-jobboldal először rágalmak özönébe, majd vérbe próbálta fojtani a haladás, az igazság hangját.

Я. ЙЕМНИЦ

К СТОЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ЖОРЕЗА

Резюме

Мыслями, политической программой, практической деятельностью крупного деятеля французского рабочего движения занимались в Венгрии до второй мировой войны почти исключительно только авторы социал-демократического или буржуазно-демократического направления. В общественно-политических условиях тогдашней Венгрии эти авторы, ссылаясь на Жореза по большинству ходатайствовали за демократическую реформу существующих порядков. Критику реформизма Жореза можно находить только у Эрвина Сабо. Во второй половине 30-х годов XX в. Жорез появляется как предшественник мысли народного фронта. После 1945 г. о Жорезе не появились значительные работы.

Глубокий и всесторонний анализ реформизма Жореза имеет очень большое значение из точки зрения рабочего движения. Наряду с философским идеализмом, с республиканскими иллюзиями, с боязнью от постоянно появляющейся прагой — реакционной опасности, от реставрации в установленности иллюзий Жореза, переоценки буржуазно-демократических сил и традиций крупную роль играло то обстоятельство, что теоретические и практические ошибки Жореза — гуманиста не раз подвергались со стороны Жюля Гада и его сторонников негибкой, догматической, сектантской критике. Таким образом дискуссии часто приводили не к исправлению взаимных недоразумений, а к выкристаллизации ошибочных мыслей. Все это тем более прискорбно, потому что издан-

⁴⁵ G. Hervé a 900-as évek derekán több feltűnést keltő nyilatkozatot tett, amelyet a polgári sajtó természetesen kihasznált a szocialisták ellen, botányt kavart fel belőle. Hervé kijelentette, hogy számára a haza közömbös, a francia zászlót tűzbe lehetne vetni (ez utóbbi kijelentés a wagrami csata 100-ik évfordulóján hangzott el). Jaurès a nancyi kongresszuson elhangzott beszédében bírálja Hervét, a „félreértések zsenijének” nevezi, aki ahelyett, hogy a nacionalista militarizmust támadná, a zászló tűzbevetéséről beszél, aki a forradalmi hazafiság helyett semmibeveszi a nemzeti érzelmeket. Oeuvres de J. Jaurès. V. k. 104—107. l.

⁴⁶ Uo. 214. l.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ Uo.

ные недавно письма Энгельса к Лафаргу представили бы довольно широкую основу для избежания обоих противоположных проступков в оценке политической и партийной ситуации.

В первом десятилетии XX в. в центре деятельности Жореза стояла борьба против угрожающей опасности войны. В целях сплочения сил мира он стремился найти решение вопроса Эльзаса—Лотарингии, чтобы этим путем отстранить яблоко раздора в французо-германских отношениях. Он очень часто занимался вопросом патриотизма и интернационализма. Напротив военного, шовинистического подстрекательства буржуазной печати он показал международную связанность капиталистических интересов. И наконец он разработал конкретные предложения в целях уменьшения военной опасности.

J. JEMNITZ

RÉFLEXIONS A L'OCCASION DU 100e ANNIVERSAIRE DE LA MORT DE JAURÈS

Résumé

Les idées de la grande figure du mouvement ouvrier français, son programme politique, son activité pratique ne préoccupaient dans la Hongrie d'avant la deuxième guerre mondiale que les auteurs sociaux-démocrates et bourgeois-démocratiques. Dans les conditions sociales-politiques de la Hongrie contemporaine, les auteurs, faisant appel à Jaurès, sollicitaient, pour la plupart, la réforme démocratique du régime établi. Ce n'est que chez Ervin Szabó que nous retrouvons la critique du réformisme de Jaurès. Dans la deuxième moitié des années 30 Jaurès apparaît comme l'avant-gardiste de l'idée du front populaire. Après 1945 aucun ouvrage digne d'intérêt ne fut publié de la personne de Jaurès.

L'analyse approfondie et multilatérale du réformisme de Jaurès est d'une importance capitale au point de vue du mouvement ouvrier. Les raisons de la surestimation des traditions et des forces bourgeois-démocratiques de la part de Jaurès sont à chercher, en premier lieu, dans son idéalisme philosophique, dans ses illusions nourries envers la république et dans la crainte qui se manifestait vis-à-vis du danger permanent droitiste-réactionnaire et vis-à-vis de la restauration, mais dans le raidissement des illusions de Jaurès un rôle important avait à jouer le fait que les erreurs idéologiques et pratiques de Jaurès, l'humaniste, furent critiquées par Jules Guesde et par ses disciples d'un point de vue rigide dogmatique et sectaire. Les débats conduisirent non pas à la correction des erreurs mutuellement commises mais à la cristallisation des idées erronées. Tout cela est d'autant plus regrettable car les lettres d'Engels adressées à Lafargue et publiées récemment auraient servi de base solide pour préserver l'estimation touchant la situation des partis politiques des faux-pas commis dans toutes les deux directions.

Dans la première décennie du XXe siècle c'est la lutte contre le danger imminent de la guerre qui fut à l'axe de l'activité de Jaurès. En vu du rassemblement des forces de la paix, pour neutraliser les antagonismes franco—allemands, il se mit à trouver une solution dans la question de l'Alsace-Lorraine. Il s'occupait beaucoup des problèmes du patriotisme et de l'internationalisme. Vis-à-vis des excitations chauvinistes et belliqueuses de la presse de guerre il démontra l'entrelacement des intérêts capitalistes internationaux. Finalement il élabora des propositions concrètes dans le but de diminuer le danger de guerre.